

Hvem byggede Danmark?

En multimedieproduktion med billeder, tekst, statistik og kort samt lyd- og filmklip fra de sidste 100 års danmarkshistorie. (LO og Munksgaard 1998). Pris 407, 50 kr. OSBN 87-60-56632-9

Det er et ambitiøst projekt, som her er til anmeldelse. En cd-rom, som udgiverne hævder indeholder mere end 10 000 tekstsider, over 2000 billeder, ca. 100 lydklip samt kort, statistikker og filmklip. Efter at have arbejdet plukvis med pladen må jeg sige: Det skal nok passe.

Cd-rom'en er tænkt til undervisning på niveauer fra folkeskolens ældste klasser og opefter i systemet. Den er derfor pædagogisk tilrettelagt. Man kan indledningsvis skaffe sig nogle socialhistoriske oplevelser. En særlig "omniview-teknik" gør det muligt at bevæge sig rundt i forskellige miljøer på Samsø og i København fra 1890 til 1990, klikke tidstypiske indslag af lyd, billeder, film og tekster frem og gå til kilder i pladens store arkivbase.

Basen kan man også gå til ad andre indgange. Fra en menu kan man klikke sig ind på 17 forskellige politiske, sociale, økonomiske og kulturelle temaer, hver opdelt i fire perioder med i alt 330 delemner, og herfra kalde relevante kilder frem. De fire perioder behandler problemstillinger med udgangspunkt i 1890'erne, 1930'erne, 1960'erne og 1990'erne. Indledningsvis tilbyder de hver en "diasserie" med speak som oversigt og udgangspunkt for fordybelse. Andre indgange til arkivbasen er en tidslinie, hvor man kan få kilder frem ved at klikke på markerede begivenheder, og så er der naturligvis en søgemaskine til stikord.

Ledsagehæftet giver anvisninger på, hvorledes man kan arbejde med dette store materiale. Tekster og billeder kan udprintes eller overføres til et tekstbehandlingsprogram på computeren for videre bearbejdning. De kan også indsamles i fire forskelligfarvede "mapper", afmærkes og forsynes med selvskrevne noter.

Er mediets muligheder dermed udtømt? Næsten. Det ville have været godt undervisningsmæssigt, om det havde været muligt, at lave en såkaldt præsentation, dvs. sætte tekst, lyd, billede og film sammen i et forløb, som kan afspilles på computeren. Det ville kræve, at ikke blot tekst og billede – som det er tilfældet her – men også lyd og film kan eksporteres til harddisken og viderebearbejdes i et program som f.eks. PowerPoint. Jeg skriver dette med forbehold for mine begrænsede færdigheder i at håndtere avancerede muligheder på computeren.

Som oplevelsesafsnit kunne redaktionen i stedet for de forskellige miljøer, som man kan vandre rundt i, have valgt et spil, et adventure game, hvor man f.eks. skulle tage beslutninger på forskellige personers vegne på deres vej i samfundslivet og opleve konsekvenserne. Det ville være mere medrivende, men jeg ved, at det både er en dyr og pladskrævende løsning.

Med de muligheder, der er, kan man dog komme langt. Brugeren kan som sagt både danne sig overblik og vælge temaer og/eller emner, gemme tekster i deres helhed eller i udsnit og gemme billeder, tilføje noter og eksportere tekster og billeder til tekst- eller billedbehandlingsprogrammer og endelig udprinte både fund og resultater.

Da der er fire forskellige map-

*Anmelderredaktion:
Birgit Andreasen, Søren Feder-
spiel, Rasmus Mariager og
Anne-Lise Walsted*

per at gemme tekst og billeder i, kan en bruger arbejde med og holde orden på fire forskellige emner eller fire brugere kan arbejde med pladen på skift. Ikke dårligt.

Nu kan man så spørge: Hvorfor en cd-rom? Ville det ikke være lige så hensigtsmæssigt om materialet havde været samlet i en bog?

For det første ville et materiale af dette omfang kræve en meget stor og kostbar bog, og for det andet ville lyd og film ikke kunne tages med. Det er ønsket om at stille et omfangsrigt multimediemateriale til rådighed, som først og fremmest legitimerer anvendelsen af cd-rom'en som medium.

I en tid, hvor vi er på vej ind i et informationsfund, hvor lyd- og billedmedier breder sig på de skrevne teksters bekostning, er der god mening med en sådan udgivelse. Men der burde have været mere lyd og film på den tekstdominerede plade end tilfældet er for helt at retfærdiggøre anvendelsen af cd-rom'en.

Endelig er det oplagt at lade elever arbejde med et computerstyret medium. Det er jo et krav, at de skal opøves i færdigheder med at håndtere den nye kommunikationsteknik. I historieundervisning er der tale om den såkaldte projektorganiserede, problemorienterede emneundervisning, og det er lige akkurat den undervisningsform, som pladen lægger op til.

Det fremgår bl.a. af de undervisningsforslag, som redaktionen har lagt ind på netadressen <http://www.hvembyggede.dk/>. Eksemplerne er: Landbrugets udvikling i de sidste hundrede år, Boligforholdene, Den teknologiske udvikling, Arbejderbevægelsen, Peter Sabro, Miljøproblemer i landbruget, Fattigdom, Fra

aldersrente til efterløn og Den økonomiske politik.

Forslaget til emnet: Landbrugets udvikling viser klart, at hensigten er en undervisning som den ovenfor nævnte. Eleverne opdeles i fire grupper svarende til de fire perioder, som materialet på pladen er opdelt i, hver gruppe ser og drøfter det indledende "diasshow" og arbejder videre med henholdsvis andelsbevægelsen og et frit valgt emne inden for emneområdet. Resultaterne fremlægges som "multimedie-shows" til diskussion i plenum.

Pladens indhold er tendentiøst præget af, at LO har betalt 7 millioner for projektet i anledning af 100-års jubilæet i 1998. Både emnevalg og tekst og billedvalg er præget af en positiv optagethed af arbejderbevægelsens historie. Det er der vel ikke noget at sige til, men som undervisningsmateriale i den offentlige skole kan det nok give anledning til lidt betænkelighed, hvis eleverne ikke som et tillægsspørgsmål sættes til at gøre rede for netop denne tendens.

På den omtalte netadresse er der også åbnet en konference. Den indeholder kun nogle spørgsmål og svar af teknisk karakter, det sidste er fra juni 2000. Selve hjemmesiden er sidst opdateret i januar 1999! Der er altså noget, der tyder på, at redaktionen har opgivet den. Det forekommer mig ubegribeligt, den store investering taget i betragtning. Trods mine forbehold for form og indhold anser jeg pladen for et tidsvarende undervisningsmateriale, som åbner gode muligheder for en undervisning helt i overensstemmelse med de krav, der stilles til historieundervisning i dag. Det var fortjent, at den i 1998 modtog Orfeus Prisen.

Finn Løkkegaard

Arbejderbevægelsen i Aalborg

Henning Bender, Knud Knudsen, Erik Strange Petersen, Lars Tvede-Jensen: *Arbejderbevægelsen i Aalborg 1870-1970*, 541 sider, illustreret. AOF Aalborg. Pris 198 kr. ISBN 87-982530-1-9, ISBN 87-987147-0-8.

Det er et imponerende værk de fire Aalborghistorikere har præsteret om arbejderbevægelsen i byen fra de første fagforeningsdannelser i forrige århundrede til kommunesammenlægningen hundrede år senere. *Arbejderbevægelsen i Aalborg 1870-1970*, med vægten lagt på arbejderbevægelsen og den politiske venstrefløjs historie, er et supplerende sjette bind i serien om Aalborgs historie, der er udgivet i anledning af byens jubilæum i 1992.

Bogen er grundig og komponeret således, at hele perioden får en stort set ligeværdig behandling. Opbygningen er kronologisk, delt i tre, startende med perioden 1870-1925 under overskriften Arbejderne organiseres, 1925-1950 om Arbejderbevægelsen under krise og krig samt 1950-1970 om Arbejderbevægelsen under voksende velstand.

Grundigheden viser sig bl.a. ved, at der er lavet megen ny research i arkiverne – der er altså ikke blot tale om et opkøb af tidligere jubilæumslitteratur. Der må være meget nyt stof at komme efter, også selv om andre måske på forhånd er mere inde i den aalborgensiske historie end undertegnede. Efter endt læsning sidder man tilbage med en god forståelse af, hvordan naturgivne, geografiske og økonomiske forudsætninger hænger sammen med de skiftende industrielle

forhold, der har udgjort arbejderbefolkningens livsvilkår.

De demografiske og økonomiske/statistiske indledninger til hver af de tre hoveddele fungerer godt og kommer til at hænge fint sammen med de efterfølgende redegørelser for foreningsdannelse på de faglige, politiske og kooperative felter. Roses skal desuden bogens illustrationsside, hvor ikke blot fotografier er rigelige, forskelligartede og velvalgte, men hvor også diagrammer, tabeller og figurer som hovedregel supplerer teksten godt.

Titlen skal tages meget bogstaveligt. Der er tale om arbejderbevægelsens historie – forstået på den måde, at det er de formelle institutioners historie, der gennemgås og præsenteres. Men det er gjort uden den selvtilstrækkelighedstendens, der af og til præger sådanne 'historier'. Forfatterne holder sig fra blot slavisk at gennemgå foreningsdannelser, formandsvalg, fremgang, tilbagegang, men formår at sætte det præsenterede i perspektiv i forhold til den nationale historie. Hermed kan man se Ålborg som ét eksempel på noget mere alment, samtidig med at de særlige træk, der gælder for den nordjyske fjordby også sættes i relief.

Blandt de mest markante af disse særlige kendetegn hører, at Ålborg har været præget af forholdsmæssigt flere uaglærede end andre industrielle centre – bl.a. udmøntende sig i at det især er på lave lønomkostninger at den aalborgensiske industri har skullet fastholde sin markedsposition.

Bogen præges måske ikke af mange overraskende perspektiver og analyser på tingene, men det er en solid, empirisk velunderbygget og sammenhængene fortælling, der leveres. Imponerende er det ikke mindst, at der er så re-

lativt umærkelige overgange mellem afsnit, der er skrevet af forskellige forfattere. Det er ikke ofte, at både fremstillingsform og strukturering er så velkoordineret, når flere stemmer skal tale inden for samme ramme. Måske er dette yderst ude et resultat af den konsensus, der er om, hvad arbejderbevægelsens historie går ud på. Der er gennemgående ikke bestræbelser på at sætte spørgsmålstejn ved tilgangsvinkel eller grundkonceptioner, hvilket vel også er i orden i betragtning af, at der er tale om et lokalhistorisk værk. Og indenfor denne genre er bogen altså endda befriende åben overfor de sammenhænge, der skal søges udenfor den lokale sammenhæng.

Med andre ord skal bogen anbefales – og også til ikke-aalborgensere.

Niels Jul Nielsen

Altid i ilden

Bent Hansen: Altid i ilden for menneskeværld. SID gennem 100 år. 386 s. Fremad 1997. Pris 150 kr. ISBN 87 557 2061 7.

I 1997 fyldte Specialarbejderforbundet i Danmark 100 år. I den anledning fik forbundet sin nu afdøde presse- og informationschef Bent Hansen til at skrive et festskrift, som alle medlemmer gratis kunne bestille.

Forbundets formand kalder i sit forord SID en folkebevægelse. Forbundet blev skabt gennem de mange lokale initiativer, da arbejdsmændene Danmark over organiserede sig.

Bent Hansen skriver i sit forord, at SID har berøringsflade til alle grene af dansk erhvervsliv og alle grene af den offentlige sektor. Hans formål med bogen er at skildre "nogle træk af for-

bundets aktiviteter og kampe gennem de 100 år, og dermed også en hidtil overset gruppes march frem mod ligeværd."

Forfatteren har opdelt bogen i 15 kapitler. De to første trækker linierne op omkring det danske samfund og arbejdsmændenes første organisering. Kapitel 3 fortæller om forbundets start og herfra og i de følgende kapitler beskrives på særligt farvet papir alle de forbundsformænd, SID har haft. Bent Hansen har givet dem alle et tilnavn – eller øgenavn, om man vil. I rækkefølge benævnes de med følgende navne: Høvdingen, isbjørnen, Chr. XI, egebul, stædig, bulldog (senere statsminister Anker Jørgensen), slider, nyskaber, skraldemanden, stridsmand og Poul Erik Skov Christensen: "Ny tid, ny stil."

Stoffet er sidemæssigt godt fordelt. Tidsmæssigt i næsten tre lige store dele. De 4 første kapitler går frem til 1940, kapitel 5 til 8 går fra 2. verdenskrig frem til 1979, mens de sidste 6 kapitler omhandler de følgende to årtier. Bent Hansen kommer rundt om de fleste begivenheder, der har præget SID i de 100 år, bogen omhandler.

Bogen er imidlertid ikke præget af nye refleksioner over dansk fagbevægelse, eller en anderledes vinkel på udvalgte emner. Bogen fortæller kun det, interessererede i arbejderbevægelsens historie kender i forvejen. Forfatteren tager på intet tidspunkt fat på de mere følsomme områder for forbundet og de problemer, de uaglærede fremover også står overfor.

Bevares, det er da en nydelig bog både i layout og udstyr, forsynet med et udmærket tidsskema samt emne- og personregister. Her manglede der dog konsekvens i deres udarbejdelse.

Nogle af personerne får deres fornavn og titler med, andre ikke. Kongerækken henviser til Chr. IX, Chr. X og Chr. XI. Sidstnævnte dog ikke en hidtil ukendt konge, men samtidigt øgenavn for SID's forbundsformand under storstrejken 1956. Samme problem er der i emneregisteret. Firmaet Poul Bergsøe finder under P, faggrænser under D – og hvem har i dag brug for et stikord, der hedder "Huset på Christianshavn"?

Specialarbejderforbundet har afdelingskontorer i alle danske kommuner og dermed også en stærk føling med samfundet. Derfor burde et festskrift som dette efter min mening udover at fortælle forbundets historiske udvikling gennem 100 år, samtidig have taget opgaven op omkring medlemmernes og forbundets fremtid. Det kunne have været som en mere debatskabende bog, et område som Bent Hansen jo blev kendt for at mestre. Nytænkning er en betingelse, hvis dansk fagbevægelse også fremover skal have sin eksistensberettigelse. Bogen gav ikke den oversete gruppe et nutidigt talerør. Jeg vil slutte med at citere et SID-slogan fra 1985, "Lys i mørket". Det blev denne bog desværre ikke.

John Juhler Hansen

Arbejdsmænd

Søren Federspiel: Arbejdsmænd – i Danmarks ældste industriby. SID Frederiksværk 1898-1998. 150 s. Pris 160 kr. ISBN 87-985536-9-0.

Søren Federspiel har efterhånden en omfattende produktion af festskrifter bag sig, mere end et dusin, fik jeg oplyst gennem opslag på biblioteket. Og

undertegnede fristes til at sige, at også dette festskrift er det sædvanlige, solide arbejde fra Federspiel.

I sit forord skriver afdelingsformanden, at en fagforening er levende mennesker. Og i Frederiksværk har SID's lokalafdeling i jubilæumsåret 2.350 medlemmer: "Det, der binder os sammen, er bevidstheden om, at vi ikke har andre at stole på end os selv, kun vores sammenhold kan sikre tålelige forhold for arbejdende mennesker."

Federspiel starter meget naturligt med at gennemgå byens stolte forhistorie industrielt. Det begyndte med en agatslibemølle i 1728, og i 1751 fik byen et kanonstøberi. Byen udviklede sig yderligere, da Anker Heegaard i 1857 købte Statens Jernstøberier i Frederiksværk (og så siger man, at privatisering hører nutiden til). Støberierne havde såvel militær som civil produktion. Der blev lavet kanoner til marinen, ammunition, dampkedler – og også mere ydmyge, civile støberiopgaver som køkkenting og emaljerede gryder. På Heegaards Fabriker var klassedelingen klar: Eksperterne, de faglærte, kom enten fra København eller udlandet, mens arbejdsmændene blev rekrutteret blandt områdets landarbejdere.

Da den første spæde arbejderbevægelse kom til Danmark i 1870'erne, havde byen også andre industrier som kobbervalseværket, krudtværket og savværket – og alle var de negative over for arbejdernes organisering og en nymodens ting som fagforeninger.

Lokalområdet var endnu ikke modent for at oprette fagforeninger. Frederiksværk fik sin første fagforening i 1897, nemlig formernes, og året efter organiserede

de byens arbejdsmænd sig. De var allerede fra starten i 1898 så stærke, at de kunne leje sig ind i Foreningsbygningen med eget kontor, da der var 106 medlemmer. Desværre står der ikke i bogen mere om denne bygning, der må have været samlingspunktet for byens fagbevægelse?

De fleste af byens arbejdsmænd var beskæftiget inden for jord- og beton, på støberierne og byens andre fabrikker. Men der gik dog lang tid, inden alle arbejdsmænd var organiseret. Flest uorganiserede var der på Hærens Krudtværk, for de var fastansatte med ret til pension. Skridt for skridt følger man i bogen, hvordan det efterhånden lykkedes at få alle byens arbejdsmænd organiseret.

Bogen er opdelt i 10 kapitler, der kommer rundt om alle dele af arbejdsmændenes historie i Frederiksværk – og sætter historien i perspektiv både lokalt og iflg. den almindelige udvikling i forbundet, som fik betydning for arbejdsmændene i Frederiksværk. Hele vejen igennem knyttet sammen med historien om de lokale industrivirksomheder og visualiseret gennem et interessant billedmateriale.

Arbejdsmandslivet beskrives også gennem en række interviews, som giver et godt indblik i bidragsydernes baggrund og arbejdsliv. SID-Frederiksværk inviterede simpelthen 12 ældre arbejdsmænd på et 2-ugers ophold på Esbjerg Højskole sammen med forfatteren. Federspiel knytter også her deres beretninger sammen, så dette kapitel bliver interessant og nærværende læsning. Som resten af den velskrevne bog, hvor den øvede og erfarne historiker kommer til sin fulde ret.

John Juhler Hansen

I tradition og kaos

Johnny Laursen, Michael Mogens, Thorsten Borring Olesen og Søren Hein Rasmussen (red.): I tradition og kaos. Festskrift til Henning Poulsen. Aarhus Universitetsforlag 2000. 347 s. 298 kr. Ill. ISBN 87-7288-798-2.

Festskrifter er en pudsig genre af anmelde. De har hverken monografiens omfattende og (forhåbentlig) sammenhængende undersøgelse eller den tematiske enhed, som antologier jævnlige besidder. Tværtimod ender festskrifter ofte som en blandet landhandel. Festskriftet til Århus-professoren Henning Poulsen udgivet i forbindelse med dennes pensionering i maj 2000 er ingen undtagelse. Det er mange forskellige varer, der udstilles. En vis sammenhæng er der dog. Det særlige fokus på besættelsestiden, som har præget Henning Poulsens virke er reflekteret i en række af de forskellige bidrag. Således berører 5 ud af de 12 artikler (13 hvis man tæller en optrykt aviskronik af Henning Poulsen om Riffelsyndikatet med) enten besættelsesforhold eller aspekter der kan betegnes som gående forud for den tyske besættelse af Danmark. Der er således artikler om danske presseforhold i 1930-erne og danske og tyske forsøg på at påvirke avisernes redaktionelle linje overfor Tyskland, om DNSAP og ”jødespørgsmålet” og om Frøselevlejrens/Faarhuslejrens historie i perioden umiddelbart efter befrielsen.

Festskriftet indledes med en diskussion af Henning Poulsens forfatterskab. Thorsten Borring Olesen har gennemlæst forfatter-skabet og udover de arbejder, der omhandler anden verdenskrig, er det særligt Poulsens artikler om kildekritik og metode, som Bor-

ring Olesen har hæftet sig ved. Artiklerne, der går tilbage til slutningen af 1960erne og starten af 1970erne, kan ses som refleksioner opstået af arbejdet med besættelsestiden.

Nils Arne Sørensens tankevækkende artikel ”Krig i et grænseland. Mindekulturen om første verdenskrig i Trentino” er det eneste bidrag, der ikke anvender dansk materiale eller omhandler danske forhold. Trentino var en provins i det Østrig-Ungarnske rige indtil første verdenskrigs afslutning, hvor det blev indlemmet som en del af Italien. Det problematiserede det at skabe en mindekultur omkring krigen, eftersom mange havde kæmpet på den ”forkerte” side under krigen – set med 1920-ernes italienske øjne.

Af artiklerne om besættelsesforhold er de to mest interessante bidrag henholdsvis Michael Mogensens og Niels Wium Olesens. I ”Det danske flygtningesamfund i Sverige og jødespørgsmålet 1943-45” dokumenterer førstnævnte en udbredt antisemitisme blandt visse kredse af det danske flygtningesamfund rettet imod flygtningekontoret, der var ledet fra Stockholm af Stephen Hurwitz. Det var en antisemitisme, der var begrundet i misundelse, og som førte til heftig kritik og bagtalelse af ”jødediktaturet”, som man beskyldte flygtningekontoret for at praktisere med forfordeling af bestemte grupper. Beskyldningerne synes groteske og er et trist kapitel i flygtningesamfundets historie, men artiklen er for kort til at redegøre ordentlig for baggrund, forløb og årsager til, at man helt forstår, hvad der skete og hvorfor.

Wium Olesens artikel om det socialdemokratiske blad *Frihed*

afdækker interessante aspekter af den illegale presse under krigen. *Frihed* begyndte at udkomme efter bruddet i august 1943 og forsvarede den samarbejds-politik, der havde været ført indtil da. Blandt udgiverne var blandt andet Jens Otto Krag og Hækerup-brødrene. Første nummer udkom i november 1943. Den systemloyale baggrund gjorde, at det var en noget anden holdning til samarbejdspolitikken, der blev præsenteret, og *Frihed* endte tidligt i en polemik med *Frit Danmarks* og Frihedsrådets linje. Polemikken vedrørte kommunisternes rolle i modstandsbevægelsen og et rygte om, at de gemte våben til brug for et kupforsøg umiddelbart efter befrielsen. *Frit Danmark* svarede skarpt igen og var mildest talt forundrede over, at *Frihed* havde overtrådt en uskreven lov om, at de forskellige illegale blade ”ikke saalænge Tyskerne er i Landet geraader i indbyrdes Strid”. Fra *Frihed* side svarede man ikke igen, men stilen blev rettet til, så en lignende kontrovers ikke skulle opstå igen. Ved at differentiere den illegale presse og studere en systemloyal udgivelse får Wium Olesen fokuseret på, hvor sammensat et fænomen de illegale blade var. Samtidig afdækkes en række af de problemer, Socialdemokratiet stod med i krigens sidste år. Man skulle redde æren og befolkningens forståelse for samarbejdspolitikens baggrund, hvorfor *Frihed* kan anskues som et af de tidligste islet i partiets historieskrivning vedrørende besættelsestidens politiske forhold. Det organiserede Danmarks infrastruktur skulle fastholdes og ikke overtages af de nye i klassen, især kommunisterne skulle holdes nede, og samtidig skulle der læg-

ges planer for efterkrigstiden, hvilket førte til, at den økonomiske politik og magtpolitikken blev "to sider af samme sag". Det var ikke mange numre *Frihed* udgav i sin otte måneder lange historie, men Wium Olesen dokumenterer på fornem vis, hvor centralt et problemkompleks et enkelt illegalt blad kunne være en del af.

Festskriftets løse struktur gør det svært at fremføre en overordnet kritik vedrørende indholdet. Man kunne imidlertid i en række tilfælde ønske en strammere redigering. Én artikel bringer citater på fransk og tysk, mens en anden oversætter engelsksprogede citater til dansk. Det synes som koketteri at anvende ord som "raillerede" og "koncerteret" i en ellers udmærket artikel om dansk Europapolitikens begrebsdannelse 1956-57, når man ikke engang kan informere læseren om årstallet for den Haagkongres der henvises til (s. 239), og dermed gøre kronologien lettere forståelig. Et festskrift kan tiltrække en del ikke specialiserede læsere, og det bør man være bevidst om i fremstillingen, især når det er småting som at indføre et årstal, der kan hjælpe på forståelsen (den omtalte kongres blev i øvrigt afholdt i 1948).

I "Opvaskens mer-politisering" projicerer Anne Trine Larsen betydningen af rødstrømpebevægelsens parole "Det private er politisk" tilbage til mellemkrigstiden og husmoderforeningernes etablering og deres betydning for oprettelsen af Statens Husholdningsråd i 1935. Konklusionen er ikke overraskende, at det private var politisk lang tid før 1970'erne og at organiserede grupper af kvinder var med til at politisere privatsfæren meget tidligere. Artiklen kan ses som et bidrag til

den voksende litteratur om 1930-ernes tryghedspolitiske tiltag i spændingsfeltet mellem privat og offentlig sfære, om end det ikke er et særligt dybtgående bidrag.

I en artikel omhandlende definitioner af terrorisme afdækker Anne Ingeborg Sørensen begrebets etymologi samt definitionsdannelsens udvikling. Det er tydeligt, hvor præget disse definitioner er af politisk ståsted og moralsk fordømmelse, eller som klicheen lyder: den enes terrorist er en andens frihedskæmper. Det står klart, at forargelse ikke er en frugtbar følelse, når man vil forholde sig seriøst og reflekteret til terrorisme. Der er en fin kontinuitet herfra til Søren Hein Rasmussens artikel om, hvordan han blev vraget til PET-undersøgelsen. Hvad end man mener om sagen, bør man læse dette fornemme forsvarsskrift, der er fyldt med vid og bid, og som udstiller udbredt hykleri og dobbeltmoral både blandt politikere og journalister. Forargelsen over, at man kunne udpege en historiker med en kommunistisk fortid, var stor i dagspressen i sommeren 1999, og Hein Rasmussen forsøger at afdække den temmelig lemfældige behandling, han fik. Med dette fører vejen tilbage til bogens hovedperson, nemlig den nu pensionerede Henning Poulsen og en af hans mindeværdige one-linere: "Hvor forargelsen sætter ind, kobler hjernen fra". Det er ikke en helt ringe visdom at holde i hu.

Steven L. B. Jensen

Bjerre Herred 1897-1987

Fagforeningernes udvikling i Bjerre Herred 1897-1987. Fra otte landarbejder- og arbejdsmandsforeninger til een samlet

SID afdeling. Udg. af SID Juelsminde i samarbejde med journalist Ulla Kofod-Olsen. 118 s. 110 kr. ISBN 87-987787-0-6

Fagbevægelsen i Bjerre Herred går tilbage til dannelsen af Arbejdsmændenes Fagforening for Skjold og Omegn i 1897. Men fagforeningen har først protokoller fra 1915. I bogens forord skriver den lokale fagforeningsformand, at 6 medlemmer af SID Juelsminde Efterløns- og pensionistklub lavede en skrivegruppe, som gennemgik det materiale, SID Juelsminde lå inde med. Lokalfogdelingen ønskede ikke, at gruppens arbejde skulle samle støv på en hylde. Derfor bad de journalist Ulla Kofod-Olsen bearbejde materialet sammen med gruppen, samt supplere med en række interviews med afdelingens ældste medlemmer, som har fortalt om deres arbejdsliv og faglige engagement.

Bogen starter med en kort liste over lokalafdelingerne og forbundets historie. Derefter er bogen delt op i korte referater fra de år, hvor skrivegruppen har vurderet, der var noget interessant at fortælle. Alle oplysningerne er fra de protokoller, afdelingen har fra sine 8 afdelinger. Det knyttes sammen af de interviews, som journalisten har taget med medlemmer i den afdeling, der refereres fra. Bogen starter med Landarbejderforeningen for Glud og Omegn. Store og små begivenheder som faglige uoverensstemmelser til lønforhold, medlemstal og kassebeholdning oplyses. Derefter interviewes Eli Andersen, der kort fortæller om at være murerarbejdsmand og Ingvar Nielsen, der fortæller om brunkulslejerne i Søby ved Herred. Derefter gennemgås efter samme skabelon de 7 andre ar-

bejdsmandsforeninger på lignende måde, efterfulgt af et eller flere interview, med overskrifter som "Jeg har haft et spændende liv", "Ikke født ind i fagforeningen" og "Det var den bedste tid."

Det er et flot arbejde, som skrivegruppen har fået samlet. Man får mange oplysninger om lokale forhold, og bogen vil derfor også være af interesse for historisk interesserede i lokalområdet. Desværre står de udvalgte oplysninger løsrevet og indgår ikke i nogen sammenhæng. Bogen bærer tydeligt præg af, at en professionel historiker med materialet fra skrivegruppen, kunne have kædet tingene sammen. Dermed kunne bogen have fortalt en sammenhængende historie om arbejdsliv og fagforeningsarbejde på landet. De interviews, hun har lavet til bogen, minder mere om den slags "døgnflueinterviews", lokalavisser i provinsen ofte bringer ved runde fødselsdage.

Det er ekstra ærgerligt netop i dette lokalområde, hvor flere museer og arkiver i SID-afdelingens nærområde har historikere ansat, med et indgående kendskab til industri-, arbejdslivs- og fagforeningshistorie. Og dermed blev muligheden for en bog, der ville have haft interesse for en langt bredere kreds, forpasset.

John Juhler Hansen

En "tvivlers" bekendelser

John Mølgaard. Bind din Vogn til en stjerne. Erindringer I samt Den røde tråd. Erindringer II. København: Husets Forlag 2000. 257 og 364 s., ill. Pris 425 kr. ISBN 87-7483-471-1.

Fodboldspiller, fagforeningsmand, EF-modstanderen, fa-

miliefaderen, socialdemokraten, arbejderen og tvivleren. John Mølgaard kommer i sine erindringer rundt om flere sider af hans egen person. Den sidste karakteristik – tvivleren – fik han fra Anker Jørgensen, og efter læsningen føler jeg mig overbevist om, at det er den mest ramrende af de ovennævnte.

John Mølgaards liv strækker sig fra opvæksten på Amager over 1940'ernes og 1950'ernes liv som ufaglært arbejder til en karriere indenfor fagbevægelsen fra tillidsmand til oplysningssekretær i SID. Indenfor disse formelle rammer for hans livsbane fik John Mølgaard imidlertid også tid og plads til en lang række "svinke-ærinder" som sport, fredsarbejde, kunst og kultur. Erindringerne fylder således hele to bind, og på de i alt 621 sider får læseren ikke bare erindrings teksten, men også en række af forfatterens egne træsnit samt bagerst i hvert bind en række fotos.

Over de mange sider får man nogen gange lejlighed til at følge John Mølgaards spændende liv meget tæt. Der fortælles detaljeret om barndommens mange både glæder og sorger. Bogen giver et indblik i, hvordan en vel ganske traditionel arbejderfamilie har levet. John Mølgaard bruger selv udtrykket "et arbejdermiljø før velfærdsstaten". Men det er samtidig en meget hudløs personlig beskrivelse af fx oplevelsen af faderens død, en fars senere indtræden, det første kys, sportens betydning osv. Kun ganske sjældent bliver skildringen nostalgisk – langt mere gennemgående er den stærke amar'kanske patriotisme i barndoms- og ungdoms-afsnitene. Og den kan man jo godt forstå (hvis man som undertegnede bor på Amager).

Som de fleste fra hans miljø startede John Mølgaard tidligt på arbejdslivet. En læreplads blev det ikke til, og så måtte ærmerne smøges op. Det blev til en række forskellige arbejdspladser, blandt de mere eksotiske var Den danske Brigade i Tyskland efter 1945 og to ophold på en dansk-ejet virksomhed i Kenya. Til sidst blev det ESSO's fedtfabrik på Prøvestenen, som også blev stedet, hvor John Mølgaard startede sin faglige karriere. Først som interesseret i det faglige arbejde, så som tillidsmand og senere fællestillidsmand. I dette afsnit kan fremhæves den tætte skildring af konflikten i 1956.

Ved siden af blev der også bygget en familie op. Især i det første bind fylder familien meget, og skildringen af familielivet virker forbavsende ærligt. Fx skildringen af den røvfuld han giver sin ene datter en juleaften (s. 150). I det andet er fokus langt mere på det faglige og politiske arbejde, og familien træder i baggrunden. Som læser er man lidt i tvivl om, hvorvidt det afspejler virkeligheden eller er udtryk for en forventning om læserens interesser. Under alle omstændigheder peger det på den arbejdsindsats, som en karriere i fagbevægelsen kræver, og på den pris, som skal betales.

Hvor første bind er meget personligt i sin stil, er det andet bind langt mere en kommentar til den nyere danske, politiske historie. Det er i denne periode "tvivleren" John Mølgaard træder i karakter. Efter i 1950'ernes at have fulgt partiet i tykt og tyndt – som det blev udlagt af AIC – begyndte han i løbet af 1960'erne at gå sine egne veje. Det være sig den interne socialdemokratiske opposition i Socialistisk Debat og Socialdemokra-

tisk Samfund eller de bredere politiske bevægelser Vietnam 69 og OOA. Interessant nok sker det samtidig med, at han i 1968 for alvor bliver en del af systemet som oplysningssekretær i Arbejdsmands forbundet (fra 1974 SID) – en post der bestrides indtil 1988.

Fra denne post bliver der taget et utal af initiativer, kulturelle, uddannelsesmæssige og politiske. Især de sidste var ikke altid i overensstemmelse med fagbevægelsens top. John Mølgaard valgte under EF-valgkampen 1971-72 nej-siden og vandt nok det første slag i SID, men tabte det store. "En historisk afgørelse" hedder afsnittet i bogen, og det skal nok forstås på flere måder. På længere sigt førte John Mølgaards engagement mod EF til en ufrivillig udmeldelse af Socialdemokratiet i 1984 – de to ting var ifølge partisekretæren uforenelige. Han meldte sig senere ind i igen for at forlade partiet i 1999 på grund af lukningen af AIC's arkiv for offentligheden i 1999.

John Mølgaards erindringer er et spændende bidrag til den danske arbejderbevægelses historie. For det første skildres et arbejdermiljø, og for det andet fortælles om centrale personer og begivenheder i og udenfor fagbevægelsen. Blandt personerne kan nævnes Anker Jørgensen, som John Mølgaards faglige karriere var tæt knyttet til (indtil 1972), samt forfatterne Erik Knudsen og Carl Scharnberg, som begge tilegnes et eget afsnit (i forbindelse med personerne savnes dog et register). Blandt begivenhederne skal fremhæves hans tætte tilknytning til en række af venstrefløjens sociale bevægelser samt et interessant afsnit om Arbejdernes Kunstklub. Forfat-

teren har dog tydeligvis meget mere på hjerte end bare at fortælle om sit liv. Der er gennem hele bogen ("Den røde tråd", som er titlen på bd. 2) en opfordring til især Socialdemokratiet og fagbevægelsen: Tag jer sammen – husk historien og sagen. Al respekt for dette engagement, men af og til giver det en lidt forvirret fremstilling, når der springes fra fortid til nutid, og fra en kronologisk fremstilling til en tematisk. Men det skal ikke skærme for, at John Mølgaards erindringer er spændende læsning om personlige sejre og nederlag af en forfatter, som heldigvis tør indrømme begge dele.

Klaus Petersen

Lærdom og politisk holdning

Historisch-Kritisches Wörterbuch des Marxismus. Unter Mitwirkung von mehr als 800 Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftlern. Udg. Af Wolfgang Fritz Haug. Argument-Verlag, Hamburg/Berlin, bd. 4: Fabel bis Gegenmacht, 1999, 1362 sp, registre og forkortelsesliste,

Udtrykket "tysk grundighed og præcision" rummer ofte en ironiserende distance til vort nabo-folks måde at gribe ting an på: Distancen kan af og til være berettiget. Men når det gælder redaktion og udgivelse af et værk som *Historisch-Kritisches Wörterbuch des Marxismus* må både grundighed og præcision anses for at være den højeste dyd. Trods alvorlige økonomiske vanskeligheder lykkes det udgiverne at holde den planlagte udgivelsestakt, og indholdsmæssigt gives der ikke køb på de fastlagte strenge principper. Her er ingen leflen for tidens tilbøjelighed til

det lette og let tilgængelige. Lige så lidt som der er genveje til socialismen, er der smutveje til videnskaben om socialismen.

De hidtil udkomne bind er tidligere omtalt i Arbejderhistorie (bd. 1-2, 1996/1; bd. 3, 1998/1). Dette bind, der går fra *Fabel* til *Gegenmacht*, følger de redaktionelle retningslinjer, der blev anlagt fra begyndelsen. De enkelte begrebers grundbetydning og før-marxistiske historie opridses, hvorefter deres betydning og anvendelse hos Marx (og eventuelt Engels) samt i den senere (marxistiske) teoriudvikling analyseres indgående og med fyldige citater og kildeangivelser. Hver artikel afsluttes med en grundig bibliografi, hvor både klassiske værker og helt ny litteratur er anført. Alene disse oversigter er en ren guldgrube.

Det er naturligvis ikke muligt at gennemgå alle opslag inden for rammerne af en anmeldelse. Men enkelte opslag af særlig interesse (for anmelderen) bør nævnes. *Fortschritt/fremskridt* er et kernebegreb i al moderne samfundsteori. Forfatteren er værkets hovedredaktør Wolfgang Fritz Haug, og han giver indledningsvis en introduktion til ordets almene betydning og dets plads i borgerlig og marxistisk tænkning. Derefter følges begrebets historie fra antikken, over middelalderen til den moderne brug, hvor Francis Bacon, Hobbes, Herder, Condorcet, Kant og ikke mindst Hegel samt de utopiske socialisters begrebsanvendelse analyseres. Så følger 12 spalter om begrebets placering i Marx' og Engels' teori-komplekser og til slut behandles virkningshistorien hos senere marxister og anti-marxister, begrebets (delvis nye) betydning i marxismen-leninismen og forka-

stelsen af hele fremskridtsideen hos de såkaldte postmodernister. Selv om man på forhånd mener at have nogenlunde styr på både begrebets indhold og dets historie, så er man efter endt læsning blevet uendelig meget klogere og lidt beskæmmet over, at der er så meget man ikke vidste.

Andre kortere eller længere opslag er *Freiheit*, *Freude*, *Fundamentalismus*, og det hele slutter med *Gegenkultur* og *Gegenmacht*. Den i sammenhængen relativt korte (blot 10 spalter) artikel om Frankfurterskolen er skrevet af amerikaneren Fredric Jameson, og den er klart den mest præcise og indholdsrige introduktion til denne indflydelsesrige skole, jeg har læst.

Fremfor alt dækker bindet dog alle opslag med *Frau* – kvinde. Her finder man en rig holdig serie af artikler dækkende alt fra kvindearbejde til kvindestudier, hvor vægten er ligeligt fordelt mellem (fremstillinger af) teori og kvindepraksis. Det er uden for diskussion, at det er på dette felt, der er sket mest siden den store marxisme-bølge i 60'erne og 70'erne, og det afspejles i såvel artiklerne som i bibliografierne. *Frauensprache* har fået sit eget opslag, og det er virkelig interessant læsning. Her oprulles hele diskussionen fra 1970'erne til i dag om sproget som magtrelskab i kønsrelationerne. Det indebærer blandt andet spørgsmålet om den køns-specifikke socialisation, kvindernes kamp for at frigøre sig fra den mandlige sprogdominans i det offentlige og private rum og tillige bestræbelserne for at formulere kvindeutopier. Artiklen viser, hvor mange discipliner der har været involveret i diskussionerne, men også hvor divergerende synspunkter, der har været/

er blandt kvinder. Endelig berøres også fortalerne for udviklingen af et "kønsneutralt" sprog.

Kvindeartiklerne er tillige en klar demonstrasjon af den udvikling, der er sket i ordbogen, henimod en "internationalisering". Hvor de(t) første bind var temmelig tysk/europæisk dominerede, er perspektivet og referencerne i alle opslag nu blevet klart mere internationale med fyldige referencer til især angelsaksiske synspunkter og litteratur.

Værket repræsenterer en behagelig udogmatisk marxismetolkning, og det er samtidig uden den håndskyhed, der i det seneste årtier har været over for teoridannelser og synspunkter i de marxistisk-leninistiske regimer og grupperinger. Der er ingen grund til skjule, at mange opslag er tung læsning, men anstrengelserne lønner sig. Den historisk-kritisk ordbog over marxismen tegner nu efter udgivelsen af de fire første bind til at blive et uomgængeligt værk for alle med blot den ringeste interesse for en videnskabelig-politisk diskussion af marxismen.

Niels Finn Christiansen

Bøger, naturvidenskab, kemi

Karl Marx/Friedrich Engels Gesamtausgabe. Die Bibliotheken von Karl Marx und Friedrich Engels. Annotiertes Verzeichnis des ermittelten Bestandes. Vorauspublikation zu Abteilung IV Band 32, Akademie Verlag, Berlin 1999, 738 s., DM 298.-, ISBN 3-05-003440-8
Karl Marx/Friedrich Engels Gesamtausgabe. Naturwissenschaftliche Exzerpte und Notizen. Mitte 1877 bis Anfang 1883, Abt. IV Band 31. Redigeret af Anneliese Griese m.fl., Akademie

Verlag, Berlin 1999, 1055 s., DM 298.-, ISBN 3-05-003399-1

Hvis vi ønsker at vide mere om udviklingen af den marxistiske videnskab vil det, som i studiecentret 'Karl-Marx-Haus Trier' kaldes Marx' og Engels' 'læsefelt', dvs. kendskab til deres private bogsamlinger og deres biblioteksbrug, være af central betydning. Det har længe været kendt, at især Marx drev intensive studier på British Library, det dengang førende videnskabelige bibliotek i verden, der endog havde et katalog over sin bestand, så man faktisk kunne finde bøgerne. Resultaterne af disse studier findes bl.a. i de mange afskrifter fra og notater om de læste værker. Afskrifterne (excerpterne) og de kommenterende notater publiceres i ME-GAs IV. afdeling.

Som fortryk af bind 32 i denne afdeling er nu udgivet et annoteret katalog over de genfundne bøger fra Marx' og Engels' private bogsamlinger. Det skønnes, at denne samling, da den var størst, omfattede ca. 3000 bøger – genfundet er 1450 titler bestående af ca. 2100 bind, som findes i over 20 biblioteker, nogle få også i privateje. Det er, som udgiverne fremhæver (s. 73), et forholdsvis beskedent bibliotek, et resultat af en bevidst tilbageholdenhed i anskaffelsen af egne bøger. Ganske vist købte især Marx bøger, men han var hæmmet af emigranttilværelsen, dårlig økonomi og deraf følgende beskedne boligforhold. Engels havde nok penge, men købte kun bøger til sine specielle formål – især om militærforhold – som åbenbart ikke var tilgængelige i Manchester, hvor han boede i ca. 20 år.

De private samlinger led en

krank skæbne. Da begge måtte udvandre/emigrere efter den fejlslagne revolution 1848/49, var de tvunget til at efterlade deres daværende samlinger i Tyskland, og det kostede stort møje og besvær at få dem leveret til England flere år senere. Da Marx døde i 1883, overtog Engels den største del af dennes bogsamling, men afleverede dele til døtrene og andre dele til et russisk emigrantbibliotek. Andre venner af familien fik mindre gaver, og Engels beholdt kun ca. halvdelen (s. 44 f). De bøger, døtrene fik, blev senere spredt for alle vinde, men den del, Engels beholdt, og dem, han selv havde, testamenterede han til det tyske socialdemokrati. I Berlin indgik samlingen uden nærmere registrering i partiets bibliotek og blev sammen med partiets øvrige ejendom beslægtet i 1933 – det lykkedes at flytte størstedelen af arkivet til udlandet, herunder også nogle særligt værdifulde bøger. Den beslægtede samling blev splittet op på forskellige institutter, og da man efter krigen i DDR begyndte at samle biblioteket igen, var det begrænset, hvad man fik fat på. Denne historie er beskrevet udførligt i indledningen til bindet, hvor det iøvrigt begrundes med udgangspunkt i andre fremtrædende – hovedsagelig tyske – koryfæers kendte biblioteker, at det er væsentligt at have dette kendskab til 'læsefeltet'.

Når det er relevant at rekonstruere biblioteket med de originale bind, skyldes det især, at af de 1450 genfundne titler har ca. 800 dels indstregninger og æselører og dels udførlige anmærkninger i marginerne (i ca. 300 titler) på omtrent 40.000 sider fra Marx' og Engels' hånd, med andre ord de brugte deres bøger in-

tensivt. Men disse læsespor er af betydning for forståelsen af deres øvrige læsning og har sammenhæng med excerpterne. Alle disse læsespor er beskrevet i annoteringen til de enkelte titler. Annoteringerne omfatter iøvrigt henvisninger til hvor bogens original står i dag – eller om en kopi findes i Moskva, hvor man i 1920'erne affotograferede bøger med anmærkninger, herunder en del bøger, som sidenhen er forsvundet – om titlen oprindelig stod i hhv. Marx's eller Engels' bogsamlinger osv.

Titlerne er opført i alfabetisk rækkefølge efter hhv. forfatter eller titel. Som tillæg trykkes et forfatterregister med korte noter om forfatterne og et udførligt emneregister. Under militærhistorie finder man flere danske titler – Engels interesserede sig bl.a. for de to slesvigske krige – af andre danske titler kan nævnes et hæfte af Ørstedes selvbiografi fra 1855. Blandt Engels' bøger findes også Nicolaj L. Petersens brochure om 'Henry George og hans lære' (nr. 1017), som forfatteren havde sendt Engels (i forfatterregistret sammenblandes han med Niels Lorents Petersen).

Bindet indeholder titlerne på de *genfundne* bøger – ca. 2/3 af det samlede bibliotek – som det så ud ved Engels' død i 1895. Men som nævnt beholdt Engels kun ca. halvdelen af Marx' bibliotek – i noterne 102, 107, 128, 143 og 152 er anført adskillige forsvundne titler. Det kan måske have interesse at rekonstruere, hvordan de samlede biblioteker så ud ved hhv. Marx' og Engels' død. Hertil er et forarbejde allerede gjort i *Beiträge zur Marx-Engels-Forschung* bd. 8/1981 og 12/1982. Det nu foreliggende fortryk til bd. IV-32 kunne i den

endelige udgave om måske 20 år også indeholde de titler, man ved hørte til samlingerne, men som er forsvundet i dag.

Kataloget er et fortryk, men man har skønnet, at det allerede nu er relevant for den kommende forskning og derfor udgivet det i den foreliggende form; bindet formidler mange informationer, som kan være af betydning ved undersøgelsen af forskellige marxisme-relaterede emner.

Marx' og Engels' arbejde med naturvidenskabelige emner i årene 1877-1883 dokumenteres i bind 31 i IV afdeling – MEGA er som bekendt opbygget i fire afdelinger. Engels' notater i dette bind er forarbejder til 'Naturens dialektik', som udkom i den færdige form i MEGA-bindet I-26 (på dansk i 1976). Marx fik ikke omsat sine studier til en afsluttet afhandling, så materialet i dette bind er, på en enkelt undtagelse nær, ukendt. Det er uddrag af værker om atomteorien, om uorganisk og organisk kemi, tabeller om samme, molekylærteorien og forskellige formler. Det må formodes, at venen Carl Schorlemmer, som var en af samtidens betydelige kemikere, har vejledt ham i læsningen. Det fremgår af introduktionen, at det ikke har været muligt at påvise, at Marx har brugt disse notater til Kapitalens bind 2 og 3, eller om og hvordan han havde til hensigt at bruge dem. I introduktionen stilles nogle relevante spørgsmål om dette materiale, og om hvordan det kan vurderes i sammenhængen. Da disse manuskripter først nu er kommet for dagens lys, er det godt, at der ikke allerede her gives et entydigt svar, men at der lægges op til en diskussion.

Gerd Callesen